

Sefâkus
Ulucamii'nin
planı

bir impost (ikinci bir başlık veya başlık üzerindeki yastık taşı) bölümünden sonra üst örtüye geçilmektedir. Kemerler birbirine demir gergilerle bağlanmaktadır.

Caminin kible duvarında iki mihrap bulunmaktadır. Bunlardan doğudaki ilk yapıya ait olup 2,20 m. genişliğinde ve 1,10 m. derinliğinde, at nalı kemerli oldukça sade bir niş şeklindedir. Caminin büyüülmesi sırasında eklenen sağdaki diğer mihrap ise 1,70 m. eninde ve 1 m. derinliğinde olup zengin süslemeleriyle dikkat çeker. Yanlardaki sütunçeler üzerinde yükselen at nalı kemerli mihrabın kemer alınlıkları ve bunun üst kısmı stilize bitki kompozisyonlarından oluşan çinilerle kaplanmıştır. Sarı ve bordo renklerle boyanan, uçları yarım daire kaz ayağı motifleriyle süslenen kavsaranın alt bölümünde kûfi hatlı tamiir kitâbesinde 1172 (1758) tarihi okunmaktadır. Bunun alt bölümü içleri boş bırakılmış ince uzun nişlerle doldurulmuştur. Orta bölümdeki pâyelerden birine yaslanmış olan ahşap vaaz kürsüsü sarı, yeşil, mavi ve kırmızı renklerde kalem işiyle bezelidir.

Caminin en fazla ilgi çeken yerlerinden biri kuzeydoğu cephesidir. X. yüzyıldaki tamirler sırasında şekillendiği tahmin edilen bu cephe, düz atkılı kapıları üstten çevreleyen kademeli at nalı kemerlerle bunların arasında yine at nalı kemerli pencere ve nişlerden meydana gelmektedir. Kapıların üstünde boş bırakılmış alınlıkları kuşatan kemerlerden en dıştakiler ve pencere kemerleri küçük kare çıkıntılarla belirlenen konsollarla sınırlandırılmıştır. Kapı açıklıklarının üzerinde, kemer içlerinde ve bunların arasındaki yüzeyler, çoğu okunamayacak haldeki kitâbelerle stilize bitki kompozisyonlarından oluşan devşirme malzemeye süslenmiştir. Dışa düz atkılı kapı ve pencerelerle açılan caminin diğer cephelerinde ise düzensiz biçimde yerleştirilmiş devşirme malzemeler mevcuttur.

XI. yüzyıldaki yenileme ile günümüze ulaşan ve avlunun batı revakları içine açılan sade bir kapıdan geçilen 7,5 m. genişliğindeki minare kare gövdelidir. Revakların çatısı üzerinde üç kademe halinde dalararak yükselen minare kesme taş malzeme ile yapılmış, yüksek tutulan gövdenin kible yönüne dilimli at nalı kemerli iki pencere açılmıştır. Üstte farklı düzenlenmiş bordürler yer almaktadır. Aradaki kûfi karakterli bir yazı kuşağından sonra küçük dendanlardan oluşan bir süsleme gövdeyi taçlandırmıştır. Gövdenin üzerinde yine üst bölümü benzer şekilde düzenlenmiş olan ve kısa tutulmuş petek, daha sonra dört yöne at nalı kemerlerle açılan ve sembolik küçük bir kubbe ile son bulan şerefe bulunmaktadır.

Sütun ya da ayakların taşıdığı at nalı kemerlerin üstündeki kubbe ve tonozlardan oluşan üst örtüye sahip çok birimli planı ile Sefâkus Ulucamii'nde Tunus'taki camilerde sıkça kullanılan bir düzenleme görülmektedir. Özellikle mihrap bölümüyle avluya bakan köşenin üzerinin kubbe ile örtülmesi ve avluya açılan revakların kemer aralıklarının kapı şeklinde düzenlenmesi daha önce Kayrevan'daki Sîdî Ukbe ve Zeytûne camilerinde görülmektedir. Ge-

nel düzenlemesi ile Sîdî Ukbe Camii minaresine benzeyen Sefâkus Ulucamii'nin minaresinin gövde ve petek bölümündeki kûfi yazı ve süslemeler Kusûrüssaf'ta bulunan Sîdî Ali Mahcûb Zâviyesi'nin (XVIII. yüzyılın ikinci yarısı) minaresinde de aynı uygulanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Slimane Mostafa Zbiss, *Monuments musulmans d'époque Hüsseynite en Tunisie*, Tunis 1955, s. 12; a.mlf., *Les coupôles tunisiennes dans leur évolution*, Tunis 1959, s. 78; a.mlf., *A travers les monuments musulmans de Tunisie*, Tunis 1963, tür.yer.; a.mlf., "el-Mehârîb fi'l-imâretî'd-dîniyye bi'l-Mağribî'l-İslâmî II-III", *el-Hîdâye*, sy. 1, Tunis 1984, s. 57; G. Marçais – L. Golvin, *La grande mosquée de Sfax*, Tunis 1960; L. Golvin – D. Hill, *Islamic Architecture in North Africa*, London 1976, s. 105; G. Marçais, "Sfâkes", *İA*, X, 549-550; *Les mosquées de Tunisie*, Tunis 1973, s. 123; A. Papadopoulos, *l'Islam et l'art musulman*, Paris 1976, s. 503; *Architecture of the Islamic World* (ed. G. Michell), London 1978, s. 220; S. Santelli, *Medinas: Traditional Architecture of Tunisia* (trc. K. Hilton), Tunis 1992; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara 2002, s. 234-235.

KADİR PEKTAŞ

SEFÂKUSİ

(السفاقي)

Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm
b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sefâkusî
(ö. 742/1342)

Tefsir ve nahiv âlimi.

Zehebî'nin kendisinden işittiğine göre 698 (1298-99) yılı başlarında doğdu. Bu tarih 697 olarak da zikredilmiştir. Nisbesinden anlaşılacağı üzere doğum yerinin Tunus'un güneyinde yer alan Sefâkus olması ihtimal dahilinde olup Mağribî nisbesiyle de anılmıştır. Bazı eski ve yeni kaynaklarda Sefâkus kelimesinin ilk harfi "sâd" ile yazılıyorsa da Safedî kelimenin "sîn" ile (السفاقي) yazılacağını belirtmiştir. Sefâkusî, Cezâyir'deki Bicâye'ye giderek Ebû Ali Nâsirüddin Mansûr b. Ahmed ez-Zevâvî'den ders aldı. Ardından hac maksadıyla çıktığı seyahat esnasında Kahire'de Ebû Hayyân el-Endelüsî ve diğer bazı âlimlerin derslerine katıldı. Bu tahsil döneminin hacdan sonra gerçekleşmiş olması da muhtemeldir. 738 (1337-38) yılında kardeşi Şemseddin Muhammed'le birlikte Dirmaşk'a gitti ve orada Zeyneb bint Kemâl, Ebû Bekir b. Muhammed b. Anter es-Sülemî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve Zehebî gibi âlimlerin derslerini dinledi. Fezâil ve i'râbü'l-Kur'ân alanlarında ihtisas kazandı. Fıkıh ilmiyle de ilgilenen ve Mâlikî mezhebine göre fetva veren Sefâkusî

Sefâkus Ulucamii'nin minaresi

18 Zilkade 742 (25 Nisan 1342) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Bâbünnasr Kabristanı'na defnedildi. Bu tarih 743 olarak da kaydedilmiştir.

Eserleri. 1. el-Mücd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd. Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin *el-Bahrü'l-muhtâ* adlı tefsirindeki i'râbü'l-Kur'ân'la ilgili bilgilerin tefsire dair açıklamalardan ayıklanarak bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir eserdir. Burhâned-din İbn Ferhûn, kitabın Sefâkusî'nin kardeşi Şemseddin Muhammed'in iştirakiyle telif edildiğini söylüyorsa da (*ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 279) Tinbüktî bu bilgiye güvenilemeyeceğini, i'râbü'l-Kur'ân konusunda Ebû Hayyân'nın kaynaklarda zikredilen iki talebesinden birinin Sefâkusî, diğerinin Semîn diye bilinen Şehâbeddin Ahmed b. Abdüddâim el-Halebî olduğunu, Semîn'in aynı konuda *el-Maşûn* (*ed-Dürü'l-maşûn fi 'ilmi'l-kitâbi'l-mübîn*, Beyrut 1402/1982) diye adlandırdığı, Sefâkusî'nin eserinden daha geniş bir çalışmasının bulunduğunu belirtmiş, dolayısıyla i'râbü'l-Kur'ân'a dair çalışma yapan diğer âlimle Semîn'in anlaşılması gerektiğine dikkat çekmiştir (*Neylû'l-ibti'hâc*, s. 43). Sefâkusî başka kaynaklardan ve özellikle Ebû'l-Bekâ el-Ukberî ile Mekki b. Ebû Tâlib gibi âlimlerin eserlerinden istifade ederek Kur'an'da i'rab çalışmalarına zenginlik katmış, gerekli nakillerden sonra yaptığı açıklamalarla eserini genişletmiş, bu arada kiraat meselelerini ele alıp zikrettiği çeşitli vecihleri sahiplerine nisbet etmiş ve Kur'an'ın tamamının i'rabıyla ilgili önemli bilgiler ortaya koymuştur. Çeşitli kütüphanelerde elliden fazla yazma nüshası bulunan ve Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülazîz el-Hamrûnî tarafından *İhtişârü i'râbi'l-Kur'ân* adıyla kısaltılan eseri (Brockelmann, II, 350; *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 389) Mûsâ Muhammed Zenîn yayımlamıştır (bk. bibl.). İbn Nâsirüddin'e nisbet edilen *Muhtasarü i'râbi'l-Kur'ân li's-Sefâkusî* adlı eser de Sefâkusî'nin bu kitabının bir başka muhtasarı olmalıdır (*DîA*, XX, 228). **2. et-Tuhtetü'l-vefiyye bi-me'âni hurrûfi'l-'Arabîyye.** İki bölüm halinde düzenlenen nahivle ilgili bir risâle olup birinci bölümde harfler kendilerinden sonra gelen kelime veya cümle üzerinde amel edip etmemeleri açısından (cer harfleri, cezmedenler, nasbedenler gibi) ele alınmış, ikinci bölümde taşıdıkları isimler bakımından (atîf, nidâ, istifham, istisna harfleri gibi) incelenmiş, konular açıklanırken âyet ve şiirlerden bolca örnek verilmiştir (nşr. Sâlih b. Hüseyin el-Âid, bk. bibl.). **3. Şerhu'l-Muhtasar.** İbnü'l-Hâcib'in fûrû-ı fıkha da-

ir *el-Muhtasarü'l-fer'î* adlı eserinin şerhidir. **4. Ahkâmü'l-Kur'ân.** Kaynaklarda zikredilmeyen eserin 758 (1357) yılında istinsah edilmiş bir nüshasının el-Haremü'n-Nebevî'de (nr. 228) bulunduğu belirtilmiştir (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 387). **5. er-Ravzû'l-erîc fi mes'eleli's-şıhrîc.** Satın alındıktan sonra içinde üzeri kapalı büyük bir havuzun bulunduğu tesbit edilen araziyle ilgili olarak sorulan bir soru üzerine kaleme alındığı anlaşılan risâlede müellif Mâlikî fakihlerine muhalefet etmiştir. **6. İsmâ'u'l-mü'ezzinîn halfe'l-imâm** (son iki eser için bk. Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 42).

BİBLİYOGRAFYA :

Sefâkusî, *el-Mücd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd* (nşr. Mûsâ M. Zenîn), Trablus 1401, neşredenin girişi, s. 17-31; a.mlf., *et-Tuhtetü'l-vefiyye bi-me'âni hurrûfi'l-'Arabîyye* (nşr. Sâlih b. Hüseyin el-Âid, Mecelletü Câmî'ati'l-İlmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, sy. 19 [Riyad 1418/1997] içinde), s. 209-293; Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtas bi'l-muhtaddisîn* (nşr. M. el-Habîb el-Hîle), Taif 1408/1988, s. 64; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 138-139; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 279-280; İbn Hacer, *ed-Dürü'l-kâmine*, I, 55; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 425; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibti'hâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme), Trablus 1408/1989, s. 42-45; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 209; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 350; *el-Fihrisü's-şâmil: 'Ulûmü'l-Kur'ân, mahtûâtü'l-tefsîr ve 'ulûmüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1989, I, 387-389; M. Yaşar Kandemir, "İbn Nâsirüddin", *DîA*, XX, 228; Muhammed Mev'id, "es-Sefâkusî", *el-Mevsû'a-tü'l-'Arabîyye*, Dımaşk 2004, X, 891-892.

TAYYAR ALTIKULAÇ

SEFÂRET

(bk. ELÇİ).

SEFÂRETNÂME

(سفارتنامه)

Yabancı ülkelere gönderilen elçilik heyeti raporları.

Devleti temsilen yabancı ülkelere gönderilen elçilere verilen *sefir* (çoğulu *süferâ*) adı eski bir kullanımdır (Halîl b. Ahmed, VII, 247). Arapça'da ilk dönemlerde elçiler veya elçilik heyetlerinin kendi görevleriyle ilgili hazırladıkları resmî raporları yahut diğer bilgi ve izlenimlerini içeren eserler için özel bir ad kullanılmadığı, bunların seyahatnâme türü içinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Modern zamanlarda seyahatnâme literatürü karşılığında *edebü'r-rihle*, *edebü'r-rahâlât*, elçilikle ilgili yolculuklara da *er-rihletü's-sifariyye* denilmiştir.

Hz. Peygamber'in yabancı hükümdarlara gönderdiği elçilerin başlarından geçen olaylarla ilgili kendisine bilgi sundukları şüphesizdir. Ayrıca henüz merkezî devletin bünyesine girmemiş kabile temsilcilerinin onları yollayan kabile reislerine sözlü olarak bilgi verdiklerinde şüphe yoktur. Bu olaylarla ilgili bilgiler İslâm tarih ve hadis kaynaklarında yer almakla birlikte bunlar bir rapor gibi kaleme alınmış belgeler değildir. Daha sonraları yabancı ülkelere gönderilen elçilerin yola çıkışlarından başlayarak gittikleri yerlerde şahit oldukları olaylar, geçtikleri bölgelerin coğrafyası ve insanları hakkında gözlemleri, yaptıkları görüşmeler ve siyasî hadiselerle ilgili verdikleri yazılı bilgiler geniş anlamda *sefâret-nâme* diye anılmıştır. Bu terim, Osmanlı tarihinin belli bir döneminden sonraki resmî elçilik raporlarıyla alâkalı olarak özel bir anlam kazanmışsa da bu uygulamanın daha öncelere uzanan bir geçmişinin bulunduğu ve sadece Osmanlılar'a münhasır olmadığı anlaşılmaktadır.

Endülüs Emevî Hükümdarı II. Abdurrahman tarafından 208 (824) yılında Normanlar'a elçi olarak gönderilen şair Yahyâ b. Hakem el-Gazzâl el-Bekrî onların âdetleri, kral ve kraliçesiyle ilgili izlenimlerini anlatmış, İbrâhim b. Ya'kûb et-Turtûşî adlı bir yahudi 289'da (902) Kurtuba (Cordoba) hükümdarının elçisi sıfatıyla Alman İmparatoru Otto'yu ziyaret edip Alman ve Slav topraklarına dair gözlem ve izlenimleri hakkında bazı bilgiler vermiştir. Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh tarafından İdil (İtil) Bulgar Hükümdarı Almış Han'a yollanan heyet içinde yer alan İbn Fadlân'ın seyahatnâmesi, kısmen de olsa İslâm tarihinde sefâretnâme türü eserlerin ilk örnekleri arasında sayılabilir. Bir saray görevlisi olan ve 331'de (943) Buhara Sâmânî emîrinin kızını krallarına istemek üzere gelen Çin heyetini ülkelerine götürmesi için Nasr b. Ahmed tarafından rehber tayin edilen Ebû Dülef Mis'ar b. Mühelhil'in seyahatlerini anlattığı, risâleler şeklinde kaleme alınmış rihleleri de (*DîA*, XXX, 176-177) bu türden saymak mümkündür.

Bazı Avrupalı krallarla elçilik münasebetleri bulunan Timurîlular'ın Çinliler'le daha sıkı ilişkileri olmuş, karşılıklı gönderilen elçiler aradaki ihtilâfları gidermek ve ticarî ilişkileri geliştirmek gibi görevler üstlenmiştir. 1419 veya 1420'de Şâhrûh'un Ming hânedanının hüküm sürdüğü Pekin'e gönderdiği elçilik heyeti içinde yer alan Gıyâseddin Muhammed Nakkâş-ı Tebrîzî yolculuk sırasında ve orada gördükleriyle ilgili izlenimlerini kaleme almıştır. Eseri